

Alamut

Proti zapeljevanju nihilizma in iracionalizma

Arnaldo
Bressan

Italijanska knjižna revija Uomini e libri, ki s posebno pozornostjo seznanja italijanske bralce s tujimi avtorji in literaturami, namenja v skoraj vsaki svoji številki nekaj prostora tudi Slovencem. Po zaslugi, kajpak, svojega rednega sodelavca Arnalda Bressana, ki je zadnjih petnajst let najiminenitnejši posredovalec naše literature v Italiji. V najnovejši (126) številki je osrednja predstavitev namenjena

Vladimiru Bartolu, njegovemu romanu Alamut, ki je pred nedavnim v Založništvu tržaškega tiska izšel tudi v italijanščini. Prevedel ga je – Arnaldo Bressan. Tu objavljamo nekoliko skrajšano Bressanovo esejistično interpretacijo Alamuta (zanimiva primerjava s Kosova), ki zveni kot toplo, skoraj zavezujoče priporočilo italijanskemu bralcu. V isti številki je tudi krajši intervju z Bressanom – prav tako o Bartolu.

Ur.

Zgodba Alamuta, ki se dogaja leta 1092, se začne, ko vodja izmailske sekte Hasan Ibn Saba, imenovan Seiduna ali Naš gospod, skuša uresničiti eksperiment, s katerim namerava zgraditi oblast Alamuta, utrjene trdnjave, ki jo je iztrgal iz rok abasidov sunitskega sultana Maleka šaha.

Njegovo kraljestvo je omejeno na nekaj redkih gradov in na privržence, ki so sicer fanatični in odločni, vendar maloštevilni; zmožni so se upirati šahovi vojski, toda nikoli je ne bi mogli premagati.

Zato Hasan izbere med njimi »izbrance«, fedaie, ki so vzgojeni tako, da izpolnijo vsakršno nalogo, ki jo terjajo od njih, vključno z umorom in samomorom. Vendar niso »izbranci« samo zaradi tega; namenjeno jim je, da bodo vedeli in ukazovali, in sicer po načelu, po katerem se vsi posamezniki delijo na »peščico tistih, ki vedo, in v velikanske množice onih, ki ne vedo«, pri čemer »so prvi poklicani, da vodijo, drugi, da so vodeni«.

Fedaiji ne smejo biti prepričani samo o dejstvu, da je Hasan resnični Alahov prerok in da po krvi izhaja od Mohameda; trdno morajo tudi verjeti v njegovo vsemogočnost in jo dojeti kot čudežno. V ta namen jim bo dokazal (seveda samo njim), da ima v rokah ključke raja (koranskega) in da jih lahko popelje vanj že za življenja, tako da jim da vnaprej okusiti večne užitke, do katerih si bodo pridobili pravico, če bodo prej izpeljali to ali ono izjemno dejanje, ki ga vodja lahko od njih terjajo tudi za ceno življenja.

Zato Hasan v skrivnih vrtovih nekdanjih deilemskih kraljev pripravi raj, kamor jih bo pripeljal – po koncu njihove vzgoje – s pomočjo čudežne snovi, do katere se je dokopal med svojim mladostnim potovanjem po Indiji. To je snov, ki jo je bil sam preskusil in ki po živobarvnih, zmedenih in nenavadnih sanjah uspava človeka; uporabil jo bo, da bo uspaval svoje

fedaije, ko pa se bodo prebudili, se bodo znašli v Alahovem raj. Njihova želja, da bi se v raj vrnili, bo tako močna, da jih bo pripravila do tega, da bodo speljali kakršnokoli dejanje s popolnim prezirom do svojega življenja. In da bi jih bolj učinkovito držal na vajetih te želje, vsakdo med njimi dobi nekaj kroglic čarovne snovi, ki ustvarjajo sanje – napoved prihodnjega raja (snovi, ki je v tistih časih niso veliko uporabljali): gre za hašiš.

Hasan, »strašni sanjač iz pekla« (kakor mu pravi njegova mlada in prelepa ljubica Miriam, skupaj z njegovo staro nekdanjo priležnico Apamo, zadolženo za poučevanje suženj, ki jim je bilo naloženo, da igrajo vlogo hurijk), je že od mladega hodil po svetu, ker ga je gnala nezadržna želja po vednosti; in prav kmalu se je oprijel najvišjega izmailskega načela, po katerem »ni nič resnično in vse dovoljeno«. Tako se je prevzel in povzpел vse do Al Arafa, obzidja, ki po Koranu loči raj od pekla: to je stvaren kraj in hkrati prisposoba vseh tistih, »ki so se jim odprle oči in ki imajo pogum, da po svojem spoznanju tudi ravnajo«; na Arafu »pa ni mesta niti za radost niti za razočaranje«.

Hasan se je tako znebil vsakršne človeške šibkosti (dal je ubiti lastnega upornega sina, ki je nasprotoval njegovim načrtom) in vsakršne vere in pomislekov; ne verjame ne v Mohameda ne v Alija in tudi samo širjenje izmailske vere je samo »instrumentum regni«, sredstvo za izpolnitev njegovih sanj o trdni moči v »boju proti seldžuškim sultanom«. Njegovi privrženci morajo biti golo orodje za takšne sanje; fedaiji, najbolj poslušno in zanesljivo orodje, izbranci, določeni za poveljevanje nad vsemi drugimi.

Roman se začne s potovanjem karavane, ki pelje proti Alamutu zadnjo od suženj, ki naj bi dopolnila skupino hurijk: prvo poglavje pripoveduje o njeni posvetitvi in posvetitvi njenih tovarišic.

»Raj« je pripravljen, ko sultanova vojska krene proti Alamutu. Hasan izbere tri fedaije, ki so še posebej junaški in pogumni, in s tem – ob skepsi svojih najbližjih sodelavcev, ki so tako kot on sam razsvetljeni z najvišjim načelom izmailizma – sproži eksperiment, ki ga je tako dolgo pripravljal: tu so pesnik Ibn Tahir pa Jusuf in Sulejman, vsi trije rosno mladi in osebno skrajno različni. Potem ko iz njegovih rok prejmejo skrivnostno snov, zaspijo in se prebudijo v »raju«.

Potem ko hurijke trojico fedaijev prepričajo, da so se znašli v resničnem raj, prav v takem, kakršen je opisan v Koranu, so nad tem tako navdušeni, da ga nočejo več zapustiti: toda hurijke jim dajo hašiš, mladeniči spet zaspijo, in ko se prebudijo, so znova vsak v svoji sobi, zaljubljeni vsak v svoje dekle, vzdraženi do norosti, da bi se dali žrtvovati za Hasana, samo da bi se čimprej vrnili v »raj«.

Eksperiment je bil uspešen. Hasan lahko tako pošlje Ibn Tahirja v Bagdad z nalogo, naj umori Velikega vezirja, ki se pripravlja za napad na Alamut. Ibn Tahir nastopa kot učenec Velikega vezirja, odet v sunitska oblačila, in uspe mu izpolniti svoje poslanstvo: v vezirja zasadi zastrupljeno bodalo v njegovem šotoru. Toda Veliki vezir, ki je bil v mladosti Hasanov prijatelj (pa tudi prijatelj pesnika Omarja Hajama), pred smrtjo razkrije mlademu Ibn Tahirju Hasanovo prevaro in mu ponudi svobodo, če bo storil vse – da bi se maščeval, ker je bil tako surovo prevaran in izrabljen – da se bo vrnil na Alamut in umoril Hasana. Ibn Tahir, pretresen zaradi tega odkritja in vezirjeve velikodušnosti sprejme njegovo ponudbo.

Medtem je vezirjeva vojska obkolila Alamut, vendar ji ga ni uspelo zasesti. Pred končnim spopadom se je vojaško odposlanstvo napotilo na

Alamut, da bi od Hasana zahtevalo predajo. Ta je sprejel šahove odposlanke in dal poklicati fedaije Jusufa in Sulejmana. V navzočnosti odposlanca je terjal od njiju, naj se ubijeta. Jusuf se je brez omahovanja vrgel s stolpa, Sulejman pa se je zabodel.

Hasanov »odgovor« je na šahove odposlanke in njegovo vojsko deloval uničujoče; in ko so potem zvedeli še za umor Velikega vezirja, je prišlo do razsula.

Ta čas pa je Hasan poslal še tri nove fedaije v »raj«. Z dvema se je eksperiment posrečil, s tretjim pa ne: zato so ga na skrivaj zadavili. Dve dekleti, od katerih je bila ena celo Hasanova ljubica, sta naredili samomor.

Ibn Tahirja, ki se je vrnil na Alamut z namenom, da ubije Hasana, so razorožili in vklenili, še preden mu ga je uspelo zabosti; ko je bil v verigah, mu je Hasan razkril najvišje načelo izmailske vere in nujnost laži in prevare, ki sploh ne škodita ljudem, saj zanje v veliki večini resnica sploh ni pomembna.

»Svoj mir zahtevajo ter bajke za svojo lačno domišljijo. (...) Potrkal sem na neumnost in na lahkovernost ljudi. (...) Množice drvijo zdaj za mano. (...) Naprej, dokler ne bo zrušeno cesarstvo Seldžukov.«

Tudi Hasanovo razkritje pretrese mladega Ibn Tahirja, ki ga zdaj končno razume in ga noče več obsojati, vendar pa je obupan, ker je tako mlad spoznal tako grenko resnico. Hasan mu vrne svobodo in mu svetuje, naj odpotuje po svetu in se ga nauči spoznati, tako kot je to storil sam v svoji mladosti. »Ko ne bo več ničesar, kar bi ti mogel dati svet, takrat se vrni.« Lahko bo torej postal njegov naslednik.

Ibn Tahir je zapustil Alamut, od koder je Hasan – potem ko je dal ubiti svojega neubogljivega sina – poslal novega fedaija, naj umori samega sultana Maleka šaha.

Hasan je zmagal na vsej črti in zdaj je v očeh svojih vernikov lahko stopil v mit. Nihče od njih ga ni več videl; še zaživa je postal Zakon.

Izmailstvo je zmagalo. »Medtem ko je bila država Seldžukov, še včeraj ena od najmočnejših cesarstev na svetu, v razsulu, medtem ko so se sinovi in bratje, strici in nečaki umorjenega sultana borili med seboj za nasledstvo in medtem ko ni v vesoljnem Iranu nihče prav vedel, kdo je tu ali tam gospodar, je stala ustanova izmailcev trdno in neomajno kot skala, na kateri je bil sezidan Alamut.«

* * *

Z romanom Alamut smo se znašli pri izviroh, vsaj v naši civilizaciji, besede »ašašin«, ki je sčasoma – na začetku, v krščanskih legendah iz XI. in XII. stoletja, je označevala fanatične muslimane, ki so uživali hašiš – izgubila svojo istoznačnost z obliko oblasti, v kateri sta bila uporaba hašiša in teroristični umor prvikat zavestno uporabljeni sredstvi za moč brez vsakršnih etičnih ali moralnih omejitev.

Zato so blaznosti vsemogočnosti našega stoletja tisti filigran, na katerem Bartol veze parabolo svoje pripovedi in razgalja – s pisavo, ki bi jo zaradi jedrnatosti poimenoval »déco« in zaradi katere je Alamut postal eno največjih del hipotetičnega toka evropskega literarnega déco sloga v tridesetih letih – ves repertoar ideoloških sestavin, s katerimi se hranita sodobni totalitarizem in terorizem (in kult moči posameznika v kakršnikoli obliki).

Toda z enim »odklonom«: v Alamutu namreč Bartol z neusmiljeno

hladnostjo ocenjuje »visoke« in »plemenite« nagibe sodobne volje do moči in njenih »filozofskih« postavk.

Z drugimi besedami, ob strani pušča najbolj očitno brutalne in naglasne vidike sodobnih fašizmov, totalitarizmov in terorizmov in nas preskuša z nihilizmom, ki tiči v njihovih daljnih izvirih, pri tem pa si izmed zgodovinskih izkušenj oblasti izbere tisto, ki je, po vsem sodeč, zavestno prvokrat izrazila vse najtehtnejše in najtemeljnejše poteze: gre torej za izkušnjo uveljaviti izmailsko sekto, katere vodja, Hasan, je – če lahko tako rečemo – prva udejanjena utemeljitev »arhetipa«, ki se je širil skozi naslednjih sto in sto let in se v celoti potrdil šele v našem stoletju.

Bartol je tako napisal več kot filozofski roman, ustvaril je neke vrste »ustroj« na raznovrstnih ravneh in prelomih, ki zajemajo vase tako njegovo pisavo kot njegove odnose s samo snovjo in z bralcem.

Opozoril bi samo na ubijalski mehanizem »zapeljevanja«: ne le, da skuša Bartol ustvariti intelektualno fascinanten Hasanov portret; svoji logiki skuša podrediti tudi bralca, ko mu v osebi mladega pesnika-fedajija Ibn Tahirja ponuja tekmeča, s katerim bi se (morebiti) bralec lahko identificiral in hkrati doživel poraz. Ibn Tahir je trdno odločen, da bo ubil Hasana, takoj ko se mu jasno razkrijeta nasilje njegovih prevar in njegov cinizem; toda ko ga Hasan reši verig in mu ponudi možnost, da ga zares ubije, se mladenič preda: ne iz strahu pred smrtjo, ampak pred razorožujočo (in dozdevno) nespodbitnostjo njegovih argumentov.

Bralec se tako znajde iz oči v oči z okrutno igro. Če ima v sebi nekaj Ibn Tahirja, je »izgubljen«: ničesar ne bo našel, kar bi lahko očital tudi Hasanom našega časa in njihovim grozodejstvom; toda kako naj se jim kar preda?

Z eno besedo, Bartolova ravnodušnost skuša ustvariti stanje poraza ali pa lego upora, »obsojenega«, da v samem sebi najde trdnejše in verodostojnejše nagibe od tistih, ki so sprožili Hasanovo akcijo.

Bralec, po katerem hrepeni Bartol – in ki bi ga rad zarotil in spodbudil – je v bistvu tisti tip človeka, ki je odporen do zapeljevanj nihilizma in iracionalizma, vendar ne zaradi strani, ki si jo je izbral, ampak zato (prek izkušnje avtorjeve pisave), ker se odloči za stran pameti, ki je zmožna razumeti Hasanov »sofizem« in se ga osvobodi tako, da ga preseže.

Ta »sofizem« je srčika vsakršne oblasti, ki se sploh ne utemeljuje na osvoboditvi, ampak na nasilstvu nad Drugim, vse do njegovega zaslužjenja po ideoloških poteh. Zatorej Hasanovo spodbijanje nujno postane izbira svobode, utemeljena na razmisleku »ad extremum« o oblasti kot oblasti gospostva: igra, ki nas je vanjo pahnil Bartol, tako postavlja pod vprašaj našo zmožnost, da v njej intelektualno obstajamo v svoji svobodi.

Tej igri se lahko izmaknemo preprosto tako, da zapremo knjigo in jo odložimo; soočeni smo z očitnostjo razcveta tolikerih Alamutov pa gremo lahko vse do konca in pri tem odkrijemo, da je vsaka volja do moči kot volja do gospostva lahko utemeljena zgolj na začetni prevari in na terorističnem prelomu tistega občutka za resničnost, ki se nanj celo sama sklicuje, da bi se utemeljila na laži, ki je njena bitnost in ki je povzeta v vrhovnem izreku izmailcev: »Nič ni resnično, vse je dovoljeno.«

Dejansko je tako načelo, ki ga je Bartol zapisal kot moto svojemu romanu (in ki ovira tolikšen del kulture in politike našega stoletja in naših dni), že samo po sebi dokaz radikalne samovoljnosti volje do moči v njeni

sami logični formulaciji: če ni nič resnično, zakaj bi moral biti potem resničen prav ta stavek?

Če nas ta stavek po eni strani vrača k starodavnemu in banalnemu »kretskemu paradoksu« – in tako v pojmih formalne logike postane neresljivi in torej ničeni – pa se po drugi strani, v pojmih dialektične ali fenomenološke logike, razkrije kot gola in samovoljna »peticija nihilizma«; ta za sofizmom skriva voljo do moči, ki jo je rodila, a se ne more izraziti – v skladu z »vrhovnim izrekom izmailcev«, ki bi jo hoteli imeti brezmejno in vsemogočno – v svoji radikalni poživljenosti. Že dejstvo, da se utemeljuje na domnevnem »najvišjem poznavanju« realnosti, zaradi aporije, ki jo vklepa in na kateri stoji, razkriva njeno radikalno neverodostojnost tudi na »logičnem« in »epistemološkem« prostoru, ki je zastavljen kot njen »vrhovni« temelj.

Zato Bartol s svojim Alamutom kot izredno metaforo o volji do moči (in o radikalni kritiki te volje) ostaja eden redkih evropskih pisateljev (in morda edini ali vsaj eden največjih), ki so se bili zmožni soočiti – od znotraj ter z zgodovinsko in intelektualno najbolj izdelanimi vidiki, s hladnim in krutim razumom – s totalitarizmi in fašizmi, ki so ob koncu tridesetih let osvajali tolikšen del Evrope, sveta in tudi ustvarjalcev samih. Pisatelj se ne ukvarja s sodbami in komentarji, ampak se v celoti posveča očarljivemu tkanju oseb, barv in dogodkov, izza katerih pa nam nikoli ne pove naravnost, da bo tudi izmailska oblast Alamuta, trdnjave Ašašinov, zrušena nič manj, kot so bile zrušene trdnjave nasprotnikov, ki jih je porazil.

Prev. J. Zlobec

Matej
Bogataj

Klin se s klinom zbija (III)

VSAKE OČI IMAJO SVOJEGA MALARJA
(*Labirinti; leksikon, križanka, učbenik, potopis*)

»Samo tisti, ki zmore v pravem zaporedju prebrati dele knjige, lahko na novo ustvari svet.«

Pavič

»Nadpripoved« (*sverhpovest'*) je ključni pojem Hlebnikove poetike in predpostavlja zgrajenost žanra »iz samostojnih odlomkov, vsakega s svojim posebnim bogom, posebno vero in posebnim zakonom... Če je zgodba gradbeništvo z besedami, je nadpripoved gradbeništvo z »zgodbami«. Kot enota umetniku ne služi beseda, pač pa zgodba prvega razreda. Približno pol stoletja kasneje je dobila takšna nadpripoved, metazgodba, svojo teoretsko opredelitev v opisih poetik »odprtega dela«, ki bi imelo zamenljive dele in bi torej samo reproduciralo različne smisle in pomene, pri tem pa omogočalo bralcu oziroma izvajalcu kar največje sodelovanje pri oblikovanju dela. Takšno sodelovanje bralca bi lahko imenovali tudi vdor naključja v delo, ki je konstruirano tako, da ta vdor omogoča in predpostavlja.